

Magyar Tudományos Akadémia
Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet

1014 Budapest, Országház u.30. Postacím: 1250 Bp., Pf. 5.

Tel.: 224-6790, 224-6700/470 Fax: 224-6793

titkarsag@mtaki.hu

www.mtaki.hu

AZ INTÉZET 2005. ÉVI TUDOMÁNYOS TERVE

Az Intézet 2005. évi tudományos munkaterve az egyes kutatócsoportokon belül kialakított egyéni és csoportos kutatási javaslatok, programok, illetve az Intézet által az elmúlt években elnyert kutatási pályázatok éves feladatainak figyelembe vételével készült.

A tudományos terv összeállításakor arra törekedtünk, hogy az éves feladatok szervesen épüljenek a korábbi kutatásokra, személyi és szakmai szempontból reálisak, megvalósíthatók legyenek. Ugyanakkor jeleznünk kell, hogy az Intézet ez évi költségvetési lehetőségei, illetve a korábbi NKFP és más pályázatok finanszírozásának módja nehezítik a pontos szakmai tervezést, a kutatásszervezési feladatok ellátását. Az Intézetnek a korábbiakhoz képest is nagyobb mértékben kell törekednie a külső – elsősorban pályázati – források elnyerésére, hogy kutatási és kiadványterveit meg tudja valósítani.

I. ADATBÁZISOK

1. Kárpát-medencei interetnikus tudásmenedzsment (IKM) – településszintű integrált adatbázis

Az adatbázis 2005. évi fejlesztésében az adatállományok konszolidációja és integrációja, a megjelenítési opciók bővítése mellett az alkalmazási lehetőségek pontosítása és rendszerbe állítása jelenti a fő feladatokat. Ennek megfelelően a numerikus (demográfiai, politikai választási) és intézményi adatállományok extenzív fejlesztése helyett a meglévő állományok tisztítása, rendszerezése és az adatintegráció elmélyítése a cél.

Az IKM rendszerbe bekapcsoljuk a határon túli magyar oktatási és kulturális intézményszociológiai kutatás, valamint néhány kiválasztott összehasonlító Kárpát-medencei kisebbségi kutatás adatállományát.

A térinformatikai rendszerrel elérhető és összekapcsolható települési, kistérségi, regionális, országos szinteken a numerikus adatállományokkal párba állított intézményi és kutatási adatok elemzését, alkalmazását az IKM-elemzések formájában tervezzük. Ezekkel az elemzésekkel szeretnénk hozzájárulni Magyarország és a szomszéd államok kisebbségek által lakott területeinek, határrégióinak gazdasági, kulturális, regionális fejlesztését szolgáló programok előkészítéséhez, dokumentálásához, illetve a kisebbségek körében az információs társadalom építését szolgáló kezdeményezésekhez.

Az IKM-adatbázis funkciói: akadémiai kutatás, politikai döntés-előkészítés, a kisebbségi fejlesztési programok, stratégiai programok információs támogatása. Ezek érdekében a szöveges adatállományok tartalomfejlesztését és a rendszeres tartalomszolgáltatás rendszerének a kialakítását tervezzük. Ennek belső körét azok a kutatók jelentik, akik saját személyi bibliográfiai adataikkal hozzájárultak az IKM perszonális kisebbségi bibliográfiai adatállományának kialakításához.

2. Integrált Kárpát-medencei kisebbségi magyar etnodemográfiai, bibliográfiai és kutatási adatbázis (5/044/2002. NKFP-kutatás)

Az NKFP konzorcium tagintézményeinek közös szellemi tulajdonaként létrejön a Kárpát-medence kisebbségi magyarok által lakott településeinek integrált etnodemográfiai, bibliográfiai, intézményi adatbázisa. Az adatbázisba kerülő kb. 5000 településre vonatkozó adatbázis alapját a települések etnodemográfiai és bibliográfia adatai jelentik.

2005-ben a program részeként a GeoX Kft. által rendelkezésünkre bocsátott térinformatikai rendszerrel kialakított adatbázisban az MTA Földrajztudományi Intézetével és a Teleki László Intézettel közösen kialakított komplex regionális besorolás lehetővé teszi a magyarlakta kisebbségi közigazgatási, földrajzi és néprajzi régiók tetszés szerinti megjelenítését, az adatállományok csoportosítását.

- A kutatás záró évében az adatbázis részeként a magyar igazolvánnyal rendelkező népesség adataiból önálló adatbázist alakítunk ki, s elvégezzük a népesség területi, kor- és nem szerinti elemzését egybekapcsolva a települések kulturális, oktatási ellátottságának elemzésével.
- A Magyar Nyelvi Korpuszban megteremtettük a lehetőségét annak, hogy a határon túli magyar közösségek írott és élőnyelvi adatai is kereshetőek, összehasonlíthatóak legyenek.
- Befejezzük az adatbázis bibliográfiai adatainak gyűjtését és megjelenítését.

3. Kisebbségi Adattár

Az Adattár az interetnikai viszonyok kutatása, értelmezése szempontjából hasznos, releváns adatokat, dokumentumokat kívánja összegyűjteni és rendszerbe foglalni. Az Adattárba három rendező elv – területi, tematikai, műfaji – alapján soroljuk be az adattartalmakat. A Kisebbségi Adattár a Kelet-Közép-Európában élő nemzeti és etnikai közösségek viszonyrendszerének kutatása szempontjából releváns információk digitális archívuma. Kelet-Közép-Európa értelmezése ez esetben: Magyarország, Szlovákia, Ukrajna kárpátaljai megyéje, Románia erdélyi megyéi, a szerbiai Vajdaság, Szlovénia, Horvátország, Ausztria Burgenland tartománya (a továbbiakban: **régió**).

Első lépésben az adott államkereten belüli helyzetüket meghatározó feltételrendszer tényanyagát szándékozzuk begyűjteni (népszámlálási adatok, belső jog, intézményrendszer), a második szakaszban az államhatárokon átnyúló hatásokra (nemzetközi jog, külső migráció, intézményközi együttműködés) és az összehasonlító elemzésre összpontosítunk. Az Adattár építésében tematikai szempontból a következő prioritásokat fogalmazzuk meg: 1. Demográfia, 2. Politika, 3. Jog, 4. Kultúra, 5. Oktatás, 6. Kutatás.

Az Adattárba kerülő tartalom műfaji tekintetben a következő kategóriákba sorolható:

1. Bibliográfia, 2. Lexikon, 3. Kronológia, 4. Statisztika.

Ebben az évben el fog készülni a magyarországi és vajdasági demográfiai statisztika, az ugyanerre a területre vonatkozó jogszabálygyűjtemény, valamint a jogi szabályozás bibliográfiája.

II. A KUTATÓCSOPORTOK KIEMELT FELADATAI

Alap kutatások, alkalmazott kutatások

Az Intézet az első három évben beindított kutatások eredményeit értékelve hat témakörben alap kutatás kategóriába sorolja a legfontosabb kutatási programjait, s ezeket lehetőségeihez mérten az Intézet kutatási tervében megpróbálja saját intézeti kutatási keretéből is támogatni.

Az Intézet alap kutatásai (AK):

AK-I. 2003–2007. Etnicitás, identitás, közösségépítés. A kisebbségi közösségek egyéni és csoportos identitásformáinak változásai

AK-II. 2003–2006. A kisebbségi magyar és magyarországi nem magyar kisebbségi oktatás nyelv- és oktatásszociológiai vizsgálata

AK-III. 2003–2005. Kisebbségi önkormányzatiság: az önkormányzati modellek funkcionális és összehasonlító jogi-politológiai elemzése

AK-IV. 2004–2007. Migrációs folyamatok, etnopolitikai alternatívák, etnikai konfliktusok Kelet-Közép-Európában

AK-V. 2004–2007. Forráskutatás a kelet-közép-európai kisebbségi kérdés történetéhez

AK-VI. 2005-2007. Etnikai előítéletek Magyarországon és a szomszéd országokban.

1. Kisebbségi magyar kutatócsoport

1.1. Alap kutatások

1.1.1. A magyar nemzeti identitás kistérségi változatai (5/044/2002. NKFP kutatás)

A kutatás záró évében megjelenik a kiválasztott kistérségekben elvégzett terepmunka anyagait feldolgozó tanulmányok gyűjteménye. Regionális és összehasonlító elemzések készülnek a kisebbségi magyar oktatási és kulturális intézményrendszerek identitáspolitikai funkcióiról, valamint a magyar igazolvánnyal rendelkező népesség területi, kor- és nem szerinti megoszlásáról. A kutatást a Magyar Tudomány Napja alkalmából megrendezendő konferenciával és egy projektzáró összefoglaló kötettel zárjuk le. A program eredményeképpen kialakuló adatbázisban a kiválasztott kistérségek anyagai szintén helyet kapnak.

1.1.2. Határon túli magyar szórványok interdiszciplináris és komplex vizsgálata

A kutatócsoport 2003-ban, több évre tervezve indította el a Kárpát-medence szórványrégióinak kutatási programját. A munkában részt vevők – a csoport tagjai, hazai kutatók, valamint a szomszéd országok hasonló témával foglalkozó szakemberei – a kutatás során egységes módszertani szempontokat érvényesítenek, amely lehetővé teszi a különböző lokalitások egységes diszciplináris értelmezését. Az elmúlt évi kutatás eredményeit 2005-ben tanulmánykötetben teszi közzé az Intézet.

1.1.3. A kétnyelvű oktatás a Kárpát-medence magyar közösségeiben. Anyanyelv, kétnyelvűség és iskola a Kárpát-medence kisebbségi régióiban

Az akadémiai kutatóállomásokkal közös kutatási program részeként 2005 márciusáig elkészülnek a Magyarországgal szomszédos országok kisebbségi magyar oktatási rendszerének elemzései. Ezt önálló kiadvány formájában tervezzük megjelentetni. Az év folyamán előkészítjük, és szeptember-október hónapokban elvégezzük azt a helyi felméréseken, lekérdezéseken alapuló kutatást, amelynek célja a kisebbségi magyar iskolákban tanuló diákok nyelvi kompetenciáinak, szövegértésének, kétnyelvűségének vizsgálata. Az adatok rögzítése, feldolgozása 2006-ban fejeződik be.

1.1.4. A kétnyelvű oktatás a szlovéniai Muravidéken

A 2003–2004-ben elvégzett helyszíni felmérés, terepmunka adatainak kiértékelésével, feldolgozásával elkészül a muravidéki kétnyelvű oktatási rendszer kétnyelvűségi gyakorlatának elemzése. Az elemzést önálló kötet formájában a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézettel közösen jelentetjük meg.

1.1.5. Az 1945. áprilisi kassai kormányprogramtól az 1949. évi Dél-akcióig. A szlovákiai magyarok ellen irányuló jogfosztó rendelkezések okmánytára

A kassai kormányprogram elfogadásának 60. évfordulója alkalmából a somorjai Fórum Intézettel közösen jelentetjük meg az 1945–1949 közötti jogfosztó rendelkezések (elnöki dekrétumok, törvények, rendeletek) teljességre törekvő forrásgyűjteményét. A forrásokat a csehországi, szlovákiai és magyarországi levéltárakban végzett kutatások, illetve hivatalos közlönyök, korábbi forrásközlések alapján állítjuk össze.

1.1.6. Cigány és nem cigány kultúrák a Kárpát-medencében

A kutatás során munkatársaink magyarországi, szlovákiai, romániai és szerbiai városok és kistelepülések cigány–magyar–román/szerb/szlovák együttélési formáit kulturális antropológiai megközelítésében vizsgálják. A kiválasztott interetnikus közösségeket egyrészt az együttélés időtartama és minősége, azaz intenzitása, közelsége, konfliktusos vagy konfliktus-mentes jellege alapján, másrészt az együttélés kulturális-gazdasági rendszere – tradíciók, sztereotípiák, csoport-attitűdök, a munkamegosztás és piacmegosztás interetnikus mintái – szerint, valamint az együtt élő etnikumok nyelvhasználati és iskoláztatási stratégiái szerint vizsgálják. Az állomásozó terepmunka alatt hang-, fotó- és videófelvételek készülnek, a terepmunka tapasztalatait tanulmányokban foglaljuk össze, amelyeket kötetben jelentetünk meg.

1.2. Alkalmazott kutatások

1.2.1. Kisebbségi magyar közösségek 20. századi története. Tanári segédkönyv

A 2002-ben kezdődött munka néhány szerző visszalépése, mások késlekedése és az eredeti koncepció lényeges átalakítása miatt 2005-re tolódott át. A múlt évben elkészültek a kárpátaljai, vajdasági fejezetek, továbbá három összefoglaló és két szlovákiai fejezet, összesen a kézirat kb. 15 százaléka. A magyar kisebbségek 20. századi történetének 74 „leckére” bontott kéziratát, forrásanyagát, kronológiai és illusztrációs mellékleteit a 14 fős szerzői és háromfős szerkesztői közösségnek ebben az évben kell befejeznie. Az elkészülő nagyobb egységekről két közös megbeszélést tervezünk, s a kéziratok szakmai lektorálásában, pályáztatásában együtt kívánunk működni a kiválasztott magyarországi és határon túli magyar kiadók szerkesztőivel.

1.2.2. Alsó- és Felső-Szeli etnikai változásai a 20. században

A kutatás a két „Szeli” 20. századi etnikai változásainak föltérképezését tűzte ki célul.

A kutatás főbb csomópontjai: Az 1918-1919. évi impériumváltás, a második világháború éveit, a zsidók elhurcolása, a csehországi deportálások, a lakosságcsere, a kitelepítettek és a betelepülő tótkomlóiak. A 2006. második feléig folyó munka végeredménye egy 15 ív terjedelmű monográfia, interjútar, a zsidó temető emlékhellyé alakítása, valamint a két falu honlapján a lakosságcsere és a deportálások dokumentációjának elhelyezése lesz.

2. Magyarországi kisebbségi kutatócsoport

2.1. Alapkutatások

2.1.1. Asszimiláció, nyelvhasználat, identitás. A kettős identitás összehasonlító vizsgálata a magyarországi német, horvát, szerb, szlovák és szlovén kisebbség körében – szinkron és diakron dimenzióban

A kutatás a Magyarországon élő német, szlovák, horvát, szerb és szlovén kisebbség asszimilációjának diakron és szinkron folyamataira, ezzel összefüggésben nyelvhasználati szokásainak alakulására, bilingvizmusára, kultúrájára és a kettős identitás feltérképezésére irányul. A kutatás az átalakulási folyamatoknak az identitásra gyakorolt hatását, valamint – amennyiben vannak ilyenek – a disszimilációs folyamatokat és a túlélési stratégiákat vizsgálja. Az összehasonlító kutatás során olyan települések vizsgálatára kerül sor, ahol a kisebbségi nyelvet még anyanyelvként használják, ugyanakkor a közösségek zártságának felbomlása miatt az asszimilációs folyamatok is jelentősen befolyásolják az identitás alakulását.

2.1.2. Identitás és migráció

A következő évtizedekben a magyarországi társadalmi-gazdasági szerkezetváltás (és ezzel együtt a fejlődés) alapfeltétele a gyors gazdasági növekedés, mert csak általa lehet a szerkezetváltáshoz szükséges mozgásteret kiszélesíteni.

A gazdasági növekedés egyik elengedhetetlen eleme a „humántőke”, az emberi munkaerő és kreativitás. Az ezt befolyásoló tényezők közül – a kutatás témaköre szempontjából – a népességfogyás, a regionális fejlődés egyenlenségei és a potenciális etnikai konfliktusok emelkednek ki.

Emellett még egy mozzanat időszerűsíti az identitás és migráció viszonyrendszerének alaposabb tanulmányozását. Magyarország EU-csatlakozása során peremhelyzete egyben közvetítői szereppel is társul. Egyrészt továbbra is a fejlettebb nyugati országokat megcélzó bevándorlók átmeneti állomása lesz, másrészt célországként is egyre vonzóbbá válik. Mindeközben számolnia kell azzal, hogy sikeres felemelkedésével párhuzamosan mindinkább jellemző lesz rá a nyelvi és nemzetiségi sokszínűség. Amikor tehát most az interetnikus viszonyok társadalmi-gazdasági-jogi vonatkozásaiban viszonylag kis létszámú nemzeti kisebbségeit szem előtt tartva keresi a legmegfelelőbb megoldásokat, akkor ez egyfajta „kísérleti terepnek” is tekinthető a holt napi kihívásokra való felkészülés tekintetében. Az etnikai kisebbség, a cigányság esetében pedig a kihívás már ma is valós.

Meg kell tehát vizsgálni, milyen jogi és intézményes megoldások elégítik ki a leginkább a kisebbségek önmegvalósítási, önkormányzati törekvéseit akkor, amikor mind kisebb hányaduk él hagyományos, „zárt” településeken és mind nagyobb a területi szóródásuk.

Az is kérdés, hogy a jelentős mértékű bevándorlás közepette a kisebbségi jogokra az egyéni emberi jogok szempontjából meddig tartható a „hazai” és „idegen” kisebbségek közötti különbségtevés.

Végül arra is megoldást kell találni, hogy a „beválláson”, szubjektív akaratnyilvánításon alapuló deklarációból eredő (az állam által elismert és támogatott, közjogi) jogosítványok

esetében hogyan lehet a jogok és kötelezettségek közötti egyensúlyt fenntartani. A 2005. évben a téma következő aspektusainak földolgozására kerül sor: a./ a magyarországi németek identitásának jellemzői. b./ a magyarországi nemzeti kisebbségek belső migrációs-modernizációs jellemzői.

2.1.3 Cigányellenes előítéletek alakulása a rendszerváltás után, új cigányellenesség, új mérőeszközök

Magyarországon a romákat sújtja a legtöbb előítélet, velük szemben a leginkább elutasítóak az emberek és társadalmunk ezen csoportjának kirekesztettségért elsősorban a durva cigányellenes előítéletek tehetők felelőssé. A romákkal szemben megnyilvánuló negatív attitűdök elterjedtségének, természetének, eredetének vizsgálata ezért kiemelkedő fontosságú integrációjuk szempontjából.

A cigányellenesség vizsgálata már a 70-es években elkezdődött ugyan, de az első átfogó, az előítéletek oksági magyarázatát is megkísérlő kutatás közvetlenül a rendszerváltás után született, amikor az etnikai előítéletek hirtelen fellángolásának lehettünk tanúi. 2002-ben megismételték az 1994-ben lefolytatott vizsgálatot, amelynek alapján úgy tűnik, hogy a felnőtt lakosság romákkal kapcsolatos attitűdjei pozitív irányban változtak (bár a magyar társadalom más kisebbségi csoportjaival összehasonlítva még mindig a romák elutasítottsága a legnagyobb arányú). A legnagyobb mértékben a nyílt, diszkriminatív állításokkal egyetértők aránya csökkent. Ezzel párhuzamosan nőtt azoknak az aránya, akik nem válaszoltak vagy „nem tudom” választ adtak a cigányellenességet mérő kérdésekre. Ez egyrészt szintén egyfajta pozitív változást jelez: azt, hogy egyre kevésbé elfogadott a romákkal kapcsolatos negatív attitűdök nyílt megfogalmazása; másrészt viszont látens cigányellenességet is takarhat. Ez utóbbi esetben pedig lehetséges, hogy a cigányellenesség mért csökkenése csak látszólagos, amennyiben nem a csoportok közötti attitűdök lettek pozitívabbak, hanem az előítéletek rejtettebbek, finomabbak. Vagyis az előítéletek valós csökkenése helyett csak egyfajta elmozdulás történt a nyílt, diszkriminatív elutasítás irányából a burkoltabb, látens előítéletek felé, amit a cigányellenes előítéletek mérésére eddig használt eszközeink már nem tudnak mérni.

A kutatás először kvalitatív módszerekkel térképezné fel, hogy milyen formában, milyen tartalommal vannak jelen Magyarországon a modern cigányellenes előítéletek, majd ezen vizsgálatok eredményeire támaszkodva a finomabb előítéletek mérésére is alkalmas mérőeszközök kidolgozására tenne kísérletet. Az újfajta előítéletek tartalmának és elterjedtségének vizsgálata mellett azon háttér-tényezőket is megpróbálná azonosítani, amelyek legerősebben magyarázzák a modern cigányellenességet, illetve amelyek mentén szétválik a régi és a modern rasszizmus. A cigányellenes előítéletek oksági magyarázata során az előítéletek legbefolyásosabb magyarázó elméleteinek tesztelését is elvégezné. A 2008 végéig tervezett kutatás módszertanilag három részprojektre osztható.

1. Az első szakaszban tartalomelemzéssel vizsgálná azt, hogy hogyan változott a sajtó romaképe az elmúlt évtizedben és hogy a valószínűleg a sajtóban is megjelenő új rasszizmus milyen ideológiai komponensekből áll.

2. A második szakaszban fókuszcsoportos interjúkkal térképezné fel, hogy a lakosság körében vajon megtalálható-e ezen újfajta előítélet, „ideológia”. E szakaszban a társadalmi státus mint az előítéletek magyarázó tényezője is vizsgálat alá kerül.

3. A kutatás utolsó szakaszában kerülne sor egy országos reprezentatív kérdőíves felmérésre, amely az első két szakaszban gyűjtött információk alapján új mérőeszközökkel mérné a cigányellenességet. E szakaszban többek között olyan kérdésekre szeretnénk válaszolni, mint: A cigányellenesek arányát mennyiben módosítja a finomabb mérőeszközök használata?

Létezik-e a mai Magyarországon a faji alapú cigányellenesség mellett egy új, modern cigányellenesség? A két típusú előítélet-rendszer oksági tényezőit tekintve miben tér el egymástól?

2.1.4. Kisebbségi önkormányzatok országos, megyei és városi szintjeinek összehasonlító vizsgálata

A székesfehérvári Kodolányi János Főiskolával közös kutatásban a magyarországi német, szlovák, cigány országos, megyei és városi kisebbségi önkormányzatok működését vizsgáljuk. A megyei és a városi szinteket Fehér és Békés megyében elemezzük. A kutatás céljai: a kisebbségi kulturális autonómia: az intézményesülés lehetőségeinek, akadályainak, eredményeinek elemzése. Az országos, megyei és helyi szintek közötti együttműködés tapasztalatainak feltárása. A kisebbségi és a települési önkormányzatok, az országos önkormányzatok és a kormány közötti együttműködés gyakorlatának elemzése. (AK-III)

2.2. Alkalmazott kutatások

2.2.1 Etnikai sztereotípiák a mai Magyarországon

Magyarországon mind ez ideig nem folyt széleskörű, empirikus szociológiai sztereotípiakutatás a magyarországi nem cigány etnikai kisebbségekről. Nem került vizsgálatra, hogy milyen sztereotípiák élnek a magyar lakosságban ezekről a kisebbségekről, milyen sztereotípiákban gondolkodnak a kisebbségek tagjai egymásról és a többségről; hogyan funkcionálnak ezek a sztereotípiák a köznapi kommunikációban és a társas érintkezés során, milyen forrásokból származnak és milyen úton adódnak tovább, csökkentik vagy esetleg növelik-e a sztereotipizálásra való késztetéseket azok a formák, amelyekben a szóban forgó kisebbségek érintkeznek egymással, és mily mértékben terheltek előítéletekkel az etnikai sztereotípiák a mai Magyarországon. Tehát általában véve keveset tudunk arról, hogy hogyan alakítják az etnikai sztereotípiák a személyes és intézményes interakciókat abban a társadalmi térben, amelyben több etnikai csoport él egymás mellett. A tervezett kutatás e kérdések megválaszolásának irányába szándékozik megtenni az első lépéseket.

2.2.2 Kitelepítettek – Visszatérők – Visszaszököttek

Az 1946–1948 között Magyarországról kitelepített svábok nagy számban – a levéltári források utalásai szerint a tízezret meghaladta számuk – tértek vissza szülőföldjükre. A jelenség egyedülállónak tekinthető a régióban. A kitelepítéssel, elűzetéssel érintett sudéta-németek vagy a lengyelországi németek esetében mind az adott ország társadalma, mind az érintettek szempontjából elképzelhetetlen lett volna egy ilyen személyes stratégia választása. A kutatás célja a visszatérés motivációinak, körülményeinek feltárása, valamint a magyar társadalom viszonyulásának bemutatása. A jelenség mögött – az egyéni sorsok különbözőségein és a véletleneken kívül – nyilvánvalóan szisztematikus társadalmi tényezők vannak, mindenekelőtt a vizsgált személyek asszimiláltsága vagy integráltsága a magyar társadalomba.

A kutatás két részből áll, amelyet párhuzamosan lehet végezni. Egyrészt sor kerül a témához kapcsolódóan a rendelkezésre álló levéltári források szisztematikus föltárására, amely alapján lehetőség nyílik az országos politikai, történeti, társadalmi háttér megrajzolására, másrészt interjú készül az érintettekkel. Az Országos Német Önkormányzat segítségével rendelkezésre áll egy több mint 60 személyt tartalmazó névsor azon kitelepítettekről, illetve visszaszököttekről, akik még élnek, és akik hajlandók nyilatkozni.

2005-ben megtörténik a levéltári források szisztematikus föltárása, és az interjúk nagy részének elkészítése, leíratása, digitalizálása, archiválása.

3. Romológiai kutatócsoport

3.1. Alap kutatások

3.1.1. Cigány közösségek a rendszerváltozás utáni Magyarországon

A kutatás célja, hogy átfogó ismereteket szerezzünk 5 magyarországi cigány közösség életéről, illetve azokról a változásokról, amelyek a rendszerváltozás során bekövetkeztek. A települések kiválasztásánál támaszkodunk a már meglévő adatbázisok anyagaira, továbbá figyelembe vesszük, hogy melyek azok a települések, ahol már rendelkezünk háttér adatokkal. Olyan közösségek kiválasztására törekszünk, amelyek nyelv, szokásrendszer, hagyományok tekintetében, valamint a többségi társadalom tagjaival való kapcsolatukban különböznek egymástól.

A vizsgálat eredményessége érdekében kombinált módszert – kérdőív, mélyinterjú, résztvevő megfigyelés – alkalmazunk.

3.2.2. Romológiai fogalomtár és kutatói adatbázis

A kutatás célja kettős: egyrészt egy olyan adatbázis létrehozása, amelyben megtalálhatók a szakterület releváns szakértői, másrészt a téma eddig nem létező, összetett fogalmi bázisának kialakítása.

A kutatói adatbázis a neveken, elérhetőségen túl a személy szakterületét, publikációs tevékenységét is felölelné.

A fogalomtárba a különböző tudományterületek releváns romológiai fogalmait gyűjtjük össze, amelyekről egy előre kidolgozott módszertan alapján rögzítenénk a legfontosabb tényeket, fogalom-meghatározásokat. E munka során törekszünk a szakterületek fogalmi átfedéseinek kiküszöbölésére is.

3.2. Alkalmazott kutatások

3.2.1. Amerikai roma antropológiai kutatások

A „Cigányok az Egyesült Államokban” c. kötet a kulturális antropológiai cigánykutatások két klasszikus monográfiáját adja közre magyar nyelven. Egyrészt Rena C. Gropper „Gypsies in the City”-jét, másrészt Anne Sutherland „Gypsies. The Hidden Americans”-ét. Mindkét mű 1975-ben jelent meg – a kulturális antropológiai cigánykutatások „virágkorában”. Ez a fellendülés – többek között – éppen e két kutatónőnek volt köszönhető. Munkásságuk (és kifejezetten ez a két könyv) döntő hatással volt az amerikai kutatásokra éppúgy, mint a franciaországi, az angol, de még a magyarországi cigánykutatásokra is. Ennek bemutatására is vállalkozik Prónai Csaba szerkesztő, a kötethez készítendő, legalább 1 íves tanulmányában. A szerző ebben nemcsak e két antropológusnő pályafutását mutatja be, hanem elhelyezi őket az amerikai kulturális antropológiai cigánykutatások történetében, amelynek szintén megrajzolja rövid vázlatát.

3.2.2. Cigányként felnőni. Antropológiai kutatási eredmények feltárása és elemzése

A kutatás legfőbb célja, hogy feltárja azokat a legújabb eredményeket, amelyeket különböző cigány csoportok körében végzett kulturális antropológiai vizsgálatok a cigány nevelődés/szocializáció vonatkozásában elértek. Célunk elsősorban, hogy az utóbbi 10 évben született írásokat megismertessük a magyarországi kutatókkal, szakemberekkel és egyetemi hallgatókkal. Ez különösen indokoltnak tűnik a finn és a görög nyelvű szövegek esetében, de éppen így összefoglalásokat és fordítások tervezünk készíteni spanyol, olasz, francia és német

nyelvű tanulmányokról és könyvekről is. Szándékunkban áll ezek elemző bemutatása és összehasonlító elemzése.

4. Migrációs Kutatócsoport

4.1. Alapkutatások

4.1.1. Regionális biztonság és szomszédsági kapcsolatok – Az európai szabadság és biztonság változó képe (2004–2007 EU FP6 CITIZENS-I program)

Tovább folytatódik a 2004. közepén indult kutatás, amelynek alapkonceptiója, hogy mind a külső és belső biztonság koncepciójának napjainkban tapasztalható összeolvadása, mind pedig a biztonság és szabadság kapcsolatának egyensúlyát veszélyeztető elmozdulások aláássák az európai demokratikus intézményrendszerben évszázadok óta meglévő kompetencia- és feladatmegosztást. A modern politikai rendszerekben egyértelmű különbségtétel van a kül- és belpolitikai intézményrendszerek között, ami a nemzeti szuverenitás meghatározásának egyik alapeleme. A globális politikai színpadon az elmúlt években bekövetkezett változások komoly kihívást jelentenek a modern európai politika eme meghatározó eleme számára. Más oldalról közelítve: a magukat relatív biztonságban tudható, egyértelműen definiált területen élő közösségek polgári szabadságjogai napjainkra alapvető konfliktusba kerültek a politikai identitás új formáival, a biztonságpolitikai megfontolások növekvő súlyából fakadó korlátozásokkal.

A projekt 5 munkafázisban megvalósítandó 17 munkacsomagból áll, amelyből a kutatócsoport 7 munkacsomag koordinálását végzi. A munka során elsősorban új és az eddigieknél átgondoltabb és felelősebb elemzési szempontokat kíván nyújtani a kialakulóban lévő új rezsimek vizsgálatához, ami remélhetően minimalizálja a polgári szabadságjogokat, az emberi jogokat és a társadalmi kohéziót érintő negatív hatásukat.

A projekt célkitűzése, hogy egy interdiszciplináris megfigyelőcsoportot hozzon létre, amely a fenntartható biztonság és a demokrácia értékeit hordozó szabadságjogok változó kapcsolatát elemzi és figyeli a bővülő Európában.

A projektben 21 partnerszervezet – döntően egyetemek és kutatóközpontok – vesznek részt.

4.2. Alkalmazott kutatások

4.2.1. EUMC Rasszizmust és idegenellenességet monitorozó program

Az EUMC 2005-re kiírt együttműködési pályázata segítségével az akadémiai, a kormányzati és a civil szféra együttműködésének erősítése, formalizálása a cél. A projektben vállalt feladatok: a Nemzeti Központ működtetése, kapcsolattartás különféle szervezetekkel – állami szervezetek, civil szervezetek, kutatóintézetek, sajtó – , a RAXEN adatbázis karbantartása és fejlesztése.

4.2.2. Diszkrimináció monitorozás

A kutatás célja, hogy különböző területeken – munkaerőpiac, lakásbérlés, igazságszolgáltatás, rendőrségi eljárás – a kisebbségekkel, elsősorban romákkal szemben előforduló diszkriminációt vizsgálja. A diszkrimináció-gyanús – meghirdetett állás megszerzése, lakásvásárlás, ügyintézés, szolgáltatás – helyzeteket tesztelők segítségével kontrollálja, ehhez

olyan kísérleti elrendezést kell létrehozni, amelyben a tesztpárok lényeges objektív és szubjektív tulajdonságai megegyeznek.

4.2.3. Empirikus adatfelvétel a menekültek társadalmi beilleszkedéséről (ICCR-ERF)

A kutatás alapvetően két célt valósít meg. Egyrészt a Magyarországon élő – menekült státusszal rendelkező – menekültek alapvető szocio-demográfiai adatainak feltérképezését ún. hólabda mintavétellel. Másrészt az így felkutatott menekültek munkaerő-piaci és társadalmi integrációjának elemzését kvalitatív módszerekkel.

5. Judaisztikai Kutatócsoport

5.1. Alapkutatások

5.1.1. Héber források Magyarország és a magyarországi zsidóság 18. századi történetéhez

A hazai judaisztikai kutatás sok évtizedes adóssága az ország történetére, illetve a magyarországi zsidóság történetére, művelődéstörténetére vonatkozó héber (és részben jiddis) nyelvű források feltárása, feldolgozása és közreadása. A feladatot végül a MTA Judaisztikai Kutatócsoportja vállalta fel, s a Kútforrások első, a kezdetektől 1686-ig terjedő időszakot átfogó kötete közel másfél évtizedes munka eredményeként 2003-ban jelent meg. E megkezdett sorozat kronológiailag soron következő kötetének előkészítését tűzte ki célul jelen kutatás.

5.1.2. Zsidó menekültek Magyarországon Hitler hatalomra jutását követően, 1933-1945

A kutatás célja – a bőséges sajtó anyagokon túl eredeti levéltári források széles skálájának bevonásával – a zsidó menekültügy magyarországi történetének áttekintése 1933 és 1945 között. Ennek keretében egyrészt azoknak a zsidó és nem zsidó szervezeteknek, csoportoknak és személyeknek a működését vizsgálja, amelyek az érintett országokban a zsidókat segítették Magyarországra való menekülésükben. Másrészt azoknak a magyarországi zsidó hitközségeknek, szervezeteknek és intézményeknek a működését tekinti át, amelyek aktív szerepet játszottak a menekültek befogadásában és a róluk való gondoskodásban. Ehhez szorosan kapcsolódva a magyarországi zsidó közvéleménynek a menekültügyhöz, a menekültekhez magukhoz való hozzáállását is tanulmányozza. A „zsidó szempontú” megközelítés mellett, a magyar politikai elit menekültügyhöz, és ezen belül a zsidó menekültekhez való viszonyulásának, illetve az e téren tapasztalható különbségeknek a feltárása is a projekt célja.

5.2. Alkalmazott kutatások

5.2.1. Újítások terjedése a zsidó vallásban: földrajzi, társadalmi és kognitív tényezők

A kutatási program néhány tényezőt olyan módszertan segítségével vizsgál meg, amelyek nem csupán a zsidó vallás, hanem más kultúrák kapcsán is újszerűnek számítanak.

Földrajzi eloszlás: A dialektometria egy nyelv dialektusainak a hasonlóságát méri, és a dialektusokat hasonlóság szerint csoportosítja. A kutatási program első eleme az askenázi zsidóság kultúrájára és a jiddis nyelv dialektusaira fogja alkalmazni ezt a technikát. A kutatás célja a földrajzi közelség, a kulturális szokások hasonlósága, valamint a beszélt nyelv dialektusainak hasonlósága közötti korreláció meghatározása.

Földrajzi mobilitás: A nyelvi és kulturális dialektusok divergenciája és konvergenciája a földrajzi mobilitást, a szomszédos vagy távoli területek lakóinak a kölcsönhatását méri. De miként is befolyásolja a földrajzi mobilitás a dialektusok hasonlóságát? Ezt kívánja meghatározni számítógépes modellezés segítségével a program második része.

Kognitív vallástudomány: A nyelvi és kulturális dialektusok létrejöttéhez nem elegendő a szomszédos vagy távoli területek lakóinak a találkozása, hanem szükség van arra is, hogy a találkozó egyének befolyásolják egymás nyelvét, illetve kultúráját. A kognitív vallástudomány egyik fő célja éppen annak a meghatározása, hogy vajon egy vallási újítás mitől lesz vonzó az egyén számára.

Az Intézet munkatársai a fenti kiemelt, csoportos kutatások mellett 2004-ben folytatják egyéni kutatásaikat. 2004-ben öt munkatárs készítette el doktori disszertációját. Jelenleg öt PhD disszertáció készül az Intézetben: 2005-ben kell megvédenie disszertációját Eiler Ferencnek, Kovács Nórának, Mandel Kingának, Papp Richárdnak és Vizi Balázsnak.